

ABSTRACT

FARM LABOUR, HOME THIEVERY AND WOMEN'S RIGHTS.

In the early 1860s, newspapers provided a new forum for debate and discussion in the Finnish language. Among the many issues discussed in the press was the practice of "home thievery", in which farm women secretly pilfered and sold farm products behind the farm master's back. Although writers to early newspapers wrote of home thievery as an 'evil' and 'shameful' practice, they did not blame only farm women. They also blamed farm masters for ignoring the needs of family members, simultaneously bringing into the public eye the question of farm women's rights to the fruits of their own labors and especially daughters' rights to equal inheritance

with sons. Male writers from a wide range of backgrounds argued that without equal inheritance, women would never be motivated to work for the common good of the farm but would instead pilfer to accumulate the goods they felt were rightfully theirs. Based on my analysis of letters and reports published in Finnish-language newspapers in the period 1860 – 1895, I suggest that the labor of farm daughters was valued higher than that of serving maids, and that farm masters in Eastern Finland looked the other way and tacitly allowed farm daughters to pilfer in order to provide a 'hidden labour incentive' for them to remain on the family farm.

NAISTOIMIJUUDEN SULKEUMIA JA AVAUKSIA ALUEELLA JA TYÖSSÄ

Irmeli Kari

Tämä ei ole mikään villien maa, hyvät ystävät. Mutta etteikö miehiä? Pojat sen vuoksi meidän on edettävä mitä kohteliaimmin."... "Se on kuin jokin näyttely." "Liian kaunis ollakseen totta."... "Likaa ei ole missään", sanoi Jeff äkkiä. "Eikä savua", hän lisäsi hetken kuluttua. "Eikä melua", lisäsin, ... (Gilman 1915, 55–56.)

Lainaus on Charlotte Perkins Gilmanin naisutopiasta "Herland", jossa kolme miespuolista tutkimusmatkailijaa saapuu naisten maahan ihmetellen sen täysin erilaista ulkoista olemusta, tunnelmaa ja miesten puuttumista. Utopia on rakentunut järjestyksille ja perustoille, jotka viestivät miessukupuolen puuttumisesta. Tämä on fiktiota, mutta miten käy todellisuudessa, kun luodaan alueen strategioita ja sen elinkeinollista perustaa. Huomataanko yhtä helposti kuin Gilmanin naisutopiassa toisen sukupuolen puuttuminen?

Artikkelini pohtii alueen ja työn sukupuolista Lapin aluestrategiassa ja maakuntasuunnitelmissa. Sukupuolten paikka saa erilaisia ilmenemismuotoja riippuen poliittisista ja taloudellisista strategioista sekä toimijoiden eritasoisista käytännöistä (Massey 2008.) Osoitan, millaisille sukupuolisille järjestyksille ja naistoimijuuksille alueen tulevaisuutta luodaan, mitkä ryhmät ovat mukana tuottamassa niitä ja ketkä suljetaan prosessin ulkopuolelle.

Aineiston muodostavat pohjoisen alueesta kirjoitetut dokumentit, suunnitelmat ja strategiat kuten maakuntaohjelma, maakuntasuunnitelma, maakuntasuunnitelman toteuttamissuunnitelma sekä Lappi-työryhmän raportti, joissa linjataan alueen työtä, toimialoja ja tulevaisuutta.¹ Metodologinen juoni yhdistää tilastollista aineistoa alueen toimialoista sekä maakunta- ja toteuttamissuunnitelmien kirjallista, retorista aineistoa. Tilastollinen aineisto kertoo toimialojen työllistävyydestä ja sukupuolijakaumasta. Asiakirja-aineisto taas houkuttelee pohtimaan niiden valtarakennelmia, pohjoista ulottuvuutta ja sukupuolta (vrt. Ronkainen 2004, 69), joita analysoin vakio- ja teemaparien sekä binaaristen vastinparien avulla (vrt. Nikunen 2005, 68; Sarpavaara 2004, 14–16). Pariluokitukset tarjoavat välineitä työn, elinkeinon ja sukupuolisten jäsenysten itseymmärrykseen sekä tuovat toisen vastinparin avulla esille toisenlaista, vaihtua todellisuutta.

Lappia kehitetään voimallisesti Euroopan Unionin myöntämällä alueiden kehittämis- ja elvyttämisrahoilla kuten Euroopan Sosiaalirahasto ja Euroopan aluekehitysrahasto. Varojen saaminen edellyttää alueen päättäjiltä strategioiden ja toteuttamissuunnitelmien laatimista. EU-kaudella strategioiden laatimisesta on tullut alueiden selviytymisen kannalta välttämättömiä. Samalla, kun linjataan alueen

¹ Maakuntasuunnitelmassa on laadittu pitkäaikavälin visio, strategia ja kehittämistavoitteet. Maakuntaohjelma sisältää keskipitkän aikavälin vision, strategian ja kehittämistavoitteet. Maakuntaohjelman toteuttamissuunnitelma konkretisoi kehittämisen. Se valmistellaan vuosittain. Työ- ja elinkeinoministeriö asetti 12.2.2008 Lappi-työryhmän selvittämään toimia, joilla Lapin kehitykselle myönteisiä hankkeita voidaan vauhdittaa ja saada muutoksia kielteisimpiin kehityssuuntiin. Työryhmä luovutti loppuraporttinsa elinkeinoministeri Mauri Pekkariselle 3.10.2008.

tulevaisuutta nostamalla esille sille tärkeitä toimialoja, joihin EU-tukea kohdennetaan, tullaan samalla määritelleeksi alueen toimialojen ja toimijoiden välisiä hierarkkisia valtasuhteita. Tässä mielessä alueesta laaditut strategiat eivät ole vain hallinnan välineitä, vaan ne ohjaavat käytäntöjä. Koska Lapissa on selvästi erotettavissa toisistaan naisten ja miesten alat, toisin sanoen sukupuolen mukainen horisontaalinen segregatio on jyrkkää, strategiat tulevat siis määritelleeksi myös sukupuolten paikan nimeämällä jotkin alat alueen kärkitoimialoiksi. Elinkeinollisen voittokulun sijaan aluekehityksestä kertova tarina aiheuttaa sukupuolten näkökulmasta tarkasteltuna epäsymmetrisen vallan ja hierarkian kertomuksia. (Parpart et al. 2000; Cornwall et al, 2007.)

Aluksi nostan esille aineistosta saatuja havaintoja sukupuoleen ja pohjoisuuteen liittyen. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan niiden aiheuttamia reunaehtoja naistoimijuu-delle. Lopuksi pohdin feminististen teorioiden avulla naistoimijuuden mahdollisuuksia modernissa pohjoisessa.

MODERNI, TYÖVOIMAA HOUKUTTELEVA POHJOINEN

Lapin elinkeinollista tulevaisuutta vuoteen 2022 asti linjaava maakuntasuunnitelman nykytilanalyysi alkaa lauseella, jossa maakunnan elinvoimaisuuden peruspilareiksi määritellään ”kovan” infrastruktuurin alat, rakentaminen ja teollisuus:²

”Talouden liikevaihdon nousukausi on yhdenmukainen teollisuuden korkeasuhdanteen kanssa ja viestii vahvasta roolista maakunnan aluetaloudessa.” (Maakuntasuunnitelma 2022, 2005, 4)

Tämä sinänsä viaton ja kaikille maakunnan asukkaille hyvää tarkoittava asiantilojen toteaminen tulee samalla lausuneeksi jotakin myös sukupuolesta, vallasta ja tilasta. Lauseen loppupuoli linjaa miesvaltaisen teollisuuden maakunnan yhdeksi kärkitoimialaksi. Tämä sisältää paradoksin, sillä ylivoimaisesti työllistävin ala Lapissa on naisvaltainen sosi-aali- ja terveystala.

Miesvaltaista teollisuutta maakunnan suurimpana työllistäjänä on perusteltu tarkastelemalla sitä yhdessä rakentamisen kanssa. Rakentamisen ja teollisuuden työllistävyys maakunnassa on yhteensä noin 14 000 henkilöä, joista yli 90 % on miehiä. Naisvaltainen terveydenhuolto ja sosiaalipalvelut työllistä-vät 11 500 henkilöä, joista yli 90 % on naisia. (Työpaikat Lapissa 1993–2006, Lapin liiton tilastoja 2008.)

Teollisuuden ja rakentamisen ohella muita suunnitelmapapereissa mainittuja strategisesti tärkeitä aloja ovat kaivostoiminta, matkailu, mekaaninen puunjalostus, ICT-toimialat, kylmä- ja talviteknologia, innovatiiviset tuotteet ja palvelut sekä hyvinvointi, luonnontuoteala ja elintarvikeklusteri, elämystuotanto ja luovat toimialat. Näistä nimen ja toimialaluokitus-tusten perusteella naisvaltaisia aloja olettaisi olevan palveluiden ja hyvinvoinnin, mutta innovatiivinen hyvinvointi onkin määritelty teknologia- ja elämystuotantoa koskevat:

”Hyvinvointipalveluista keskeisiä ovat telelääketiede ja teleterveydenhuolto, tieto- ja kommunikaatioteknologiaa hyödyntävien saumattomien palveluketjujen kehittäminen sekä vanhusten ja vajaakuntoisten itsenäistä asumista edistävät palvelut ja teknologia.” (Maakuntasuunnitelma 2022, 2005, 14)

Huolenaiheeksi sen sijaan nimetään ”vanha talous”:

”Ongelmaksi muodostuu ICT-klustereiden tuotteiden istuttaminen ns. ”vanhaan

talouteen.” (Maakuntasuunnitelma 2022, 2005, 14)

”Vanhaa taloutta” ei sinänsä avata, mutta kun suunnitelmassa muutoin on ICT-klusteri määritelty yhdeksi *strategisesti tärkeäksi kasvupotentiaalia omaavaksi alaksi* ja yhdeksi innovatiivisista palveluista on mainittu ulkoistetut hallinto- ja tietopalvelut, ”joille on tyypillistä tukeutuminen... tietotekniikkaan ja tietoliikenteeseen” (Maakuntasuunnitelma 2022, 2005, 14), ”vanhan talouden” sukupuolikin tulee esille. Uusilla innovatiivisilla ICT-klustereiden tuotteilla halutaan korvata perinteistä, naisten tekemää, julkisen sektorin toimisto- ja taloushallintoon liittyvää työtä. Havainto liittyy yleisesti modernisaatiodiskurssin sukupuolittavaan toimijuuteen, jossa naiset nähdään edistyksen jarruina ja miehen teknologia edistyksen moottorina. Ajattelun taustalta löytyy perinteinen dikotomia naisinen passiivisuus vastinparinaan miehen aktiivisuus. (vrt. Rantalaiho 1986.)

teisenä. Modernin pohjoisen määrittäminen perustuu lineaariseen kehittämiseen, joka kätkee sisäänsä käsityksiä suhteesta meidän ja muiden välillä, suhteesta menneeseen, tulevaan ja nykyisyyteen. (Autti 1999, 26; Vuorela 1994.) Pohjoinen halutaan määritellä suhteessa etelään yhtä modernina ja houkuttelevana; lisäksi pyritään luomaan uusi pohjoinen elinkeinollinen perusta suhteessa elinkeinollisesta luonnonvaraisuudesta, suojelualueen leimasta sekä julkisen talouden hallitsevuudesta ja siirrytään kohti yrittäjyyttä kasvattavien, luonnonvarojen hyödyntävien ja työllistävien elinkeinon tulevaisuutta. Samalla tämä uusi moderni pohjoinen määrittelee sukupuolten tilat ja toimijuudet nostamalla miesvaltaiset alat alueen kärkitoimialoiksi ja jättämällä naisvaltaiset alat ja työtehtävät alueen kannalta yhdentekeviksi.

Maakunnan tulevaisuutta koskevien asiakirjojen tekstien luomassa todellisuudessa

Taulukko 1. Lapin maakuntasuunnitelmassa (2005) ja Lappi-työryhmän loppuraportissa (2008) mainitut strategisesti tärkeät ja mainitsematta jätetyt yhdentekevät alat.

Työllistävimmät toimialat maakuntasuunnitelman mukaan: Teollisuus Rakentaminen	Työllistävin toimiala tilastojen mukaan: Terveydenhuolto ja sosiaalipalvelut
Strategisesti tärkeät alat Kaivostoiminta Matkailu Mekaaninen puunjalostus ICT-toimialat Kylmä- ja talviteknologia Innovatiiviset tuotteet ja palvelut sekä hyvinvointi Luonnontuoteala ja elintarvikeklusteri Elämystuotanto ja luovat toimialat	Strategisesti yhdentekevät alat Terveydenhuolto ja sosiaalipalvelut Rahoitus- ja vakuutusala Kauppa Julkinen hallinto Kuljetus ja liikenne Koulutus (poislukien yrittäjyyskasvatus ja teknologiaosaaminen)

Kärkitoimialojen nimeäminen ja klustereiden kehittäminen määrittävät pohjoisen ja sukupuolten paikat. Pohjoinen esitetään luovana, innovatiivisena ja teknologiapainot-

tuodaan hyvin vähän esille ihmisryhmiä ja alueen asukkaita. Mainittuihin ryhmiin on liitetty määre, joka kertoo siitä, miten tärkeää väestön osasta alueen tulevaisuuden kan-

2 Vaihtoehtoisesti maakuntasuunnitelma olisi voinut ”kovan” infrastruktuurin sijaan tuoda esille ”pehmeimpiä” arvoja esimerkiksi maakunnan asukkaiden ja osaamisen muodossa.

nalta on kysymys. Maakunnan tulevaisuutta koskevista suunnitelmista on erotettavissa sukupuoleettomia toimijoita, joita ovat:

”poismuuttavat nuoret, yrittäjyyskasvatuksen saaneet lapset, teknologiaa osaava työvoima, ikääntyvä väestö ja vähenevä väestö.” (Maakuntasuunnitelma 2022, 2005; Lappi-työryhmän loppuraportti, 2008.)

Poismuuttavat nuoret koetaan suunnitelmissa ongelmaksi jo senkin vuoksi, että väestön ikärakenteen ennustetaan vanhenevan ja joissakin yhteyksissä sitä on kuvattu jopa *sairaaksi* (Lappi- työryhmän loppuraportti 2008, 4). *Poismuuttavien nuorten* vastinparina esiintyy *alueelle jäävä ikääntyvä väestö*.

Nuorten poismuutto alueelta on tilastollinen fakta. (Vrt. Naskali 2003, 16.) Kuitenkaan maakunnan asiakirjoissa sitä ei ole tilastoitu sukupuolen mukaan, vaikka käytännön tilanteissa ja useissa puheissa mainitaankin nuorten naisten poismuutto alueelta: ”pitkään jatkunut muuttoliike on kohdistunut ennen kaikkea nuoriin, koulutettuihin ja naisiin” (Lappi-työryhmän loppuraportti 2008, 5).

Yhdeksi Lapin alueen erityispiirteeksi ja huolenaiheeksi on mainittu negatiivinen muuttoliike. Erityistä huolta herättää nuoren, koulutetun väestön poismuutto. Niinpä Lapin visio vuoteen 2022 sisältää ajatuksen, että muuttoliike on muuttunut positiiviseksi ja Lappi vetää puoleensa niin ihmisiä kuin yritystoimintaakin (Maakuntasuunnitelma 2022, 7). Maakuntasuunnitelman määrällisissä tavoitteissa ei enää asetetakaan tavoitteeksi väestön kasvattamista tulevaisuudessa, vaan väkiluvun pitämistä nykyisissä lukemissa ja työllisen väestönosuuden kasvattamista, sillä eläkkeelle siirtyvät ikäluokat kasvavat vuosi vuodelta. Maakuntasuunnitelmassa siis hyväksytään joidenkin väestöryhmien poismuutto ja samalla halutaan houkutella alueelle uutta työvoimaa tasoittamaan heikentyvää huoltosuhdetta.

Yrittäjyyskasvatuksen saaneet lapset koetaan alueen voimavaraksi tulevaisuudessa, sillä alueen työllistyvyys on pitkään perustunut julkiselle sektorille, jota halutaan

supistaa. Samalla pyritään kasvattamaan yksityisen sektorin osuutta. Yrittäjyyskasvatus terminä on otettu aluesuunnitelmiin mukaan kritiikittä, vaikka se käsitteenä ei ole yksiselitteinen. Usein sillä viitataan niin yrittäjiksi aikovien koulutukseen kuin yksilön henkistä kapasiteettia kasvattaviin pyrkimyksiinkin (Kyrö 2005, 72–73). *Yrittäjyyskasvatuksen saaneiden lasten* vastinparina esiintyvät *julkisen järjestelmän passivoimat aikuiset*, sillä käsitteenä yrittäjyyskasvatus sisältää oletuksen yrittämisen kautta aktiiviseksi kasvaneesta yksilöstä.

Teknologiaa osaava työvoima liittyy alueen suunnitelmissa esitettyyn väittämään työn luonteen muutoksesta, sillä ”teknologiaa osaava työvoima edistää kilpailukykyä ja osaavan työvoiman roolit vaihtuvat tilanteesta ja tehtävästä riippuen” (Maakuntasuunnitelma 2022, 2005, 6). *Teknologiaa osaavan työvoiman* vastinparia edustaa *ikääntyvä työvoima*, joka hidastuttaa kilpailua, sillä ”nopeatempoisen työelämä aiheuttaa ongelmia työssä jaksamiseen ja työvoiman vanheneminen vaikuttaa kilpailukykyyn” (Maakuntasuunnitelma 2022, 2005, 6).

Työyhteisöjä tutkiessani (Kari 2009) olen kiinnittänyt huomiota ikääntyvää työvoimaa kuvaaviin vastinpareihin, joissa oman luokitukseni mukaan voidaan erottaa *ukkokansa* ja *narisijanaiset*. Luokitusten sisällönanalyysin mukaan *ukkokansa* ottaa sulat hattuihinsa ja tekee päätöksiä. Ikääntymisen myötä heidän kokemuksensa ja osaamisensa karttuu. Vastaaavan analyysin mukaan *narisijanaiset* taas aiheuttavat vain naisten välisiä riitoja, joista muiden ei tarvitse välittää. He narisevat ja ikääntymisen tuloksena heidän järkensä vähenee.

Luokituksella *ukkokansa* ja *narisijanaiset* on yhtymäkohta alueen tulevaisuuden suunnitelmiin. Vaikka molemmat kategoriat kuvaavat ikääntyvää työväestöä sukupuolittuneesti, määrittelee ”ukkokansa” kuitenkin työelämän kannalta tärkeät ja tuottavat ryhmät. Vastaa-vasti, sarkastisesti voisi todeta maakunnan päättäjien kuuluvan ”ukkokansaan”, joilla on

valta nimetä alueen kannalta tärkeät väestöryhmät, joihin eivät kuulu ikääntyvän, vanhan talouden, julkisen sektorin ”narisijanaiset”.

Vakio- ja vastinparijaottelun mukaisesti aluesuunnitelmista ovat erotettavissa alueen kannalta tärkeät ja yhdentekevät väestöryhmät.

Taulukko 2. Maakuntasuunnitelmissa ja strategioissa mainitut alueen kannalta tärkeät ja yhdentekevät väestöryhmät.

Tärkeät väestöryhmät	Yhdentekevät väestöryhmät
Poismuuttavat nuoret (halutaan pitää alueella) Yrittäjyyskasvatuksen saaneet lapset Teknologiaa osaava työvoima (vauhdittaa kilpailua)	Alueelle jäävä ikääntyvä väestö Julkisen järjestelmän passivoimat aikuiset Ikääntyvä työvoima (hidastuttaa kilpailua)

Alueen toimijoiden kohdalla astuu analyysiin mukaan myös pohjoisuus mielikuvana. Mielikuvissa Lapista on aina lähdetty, muutettu etelään työn perässä. Maakuntaa koskevissa strategioissa ja suunnitelmissa halutaan pitää kiinni ”tärkeistä” väestöryhmistä ja tehdä pohjoinen heille houkuttelevaksi. Asiakirjojen luomassa todellisuudessa ”tärkeät” väestöryhmät ovat nuoria, teknologiaa osaavia (miespuolisia) työntekijöitä.

Maakunnan tulevaisuutta linjaavissa asiakirjoissa retorisesti tuotettu uusi, moderni, luova ja työvoimaa houkutteleva pohjoinen määrittelee sukupuolten tilat ja hierarkia-asetat työelämässä ja asettaa reunaehjoja naistoimijuudelle. Nimitän näitä reunaehjoja sulkeumiksi ja tarkastelen niitä seuraavassa pohjoisen sukupuolineutraaliuden valossa.

POHJOISEN SUKUPUOLINEUTRAALIUS JA SULKEUMAT

Vuosille 2007–2010 laadittu maakuntaohjelma (2006, 13) käsittelee sukupuolten tasa-arvoa yhdessä väestön terveyden kanssa. Lyhyehkö kappale korostaa sukupuolten tasa-arvoisuutta, vaikka todellisuudessa

tilastot kertovat muuta. Sukupuolten tulo- ja koulutuserot ovat edelleen jyrkät. Naiset ansaitsevat 78 prosenttia miesten tuloista, sen sijaan korkeakoulututkinnon suorittaneista 60 prosenttia on naisia. Kunnanvaltuutetuista 36 prosenttia ja yrittäjistä ainoastaan kolmannes on naisia.

Maakuntaohjelmassa näihin lukuihin ei kiinnitetä huomiota, koska sukupuolten välillä vallitsevat erot noudattavat yleisesti koko maan linjaa. Ne eivät ole erityistä, omaleimaista pohjoista. Sen sijaan seikka, joka täyttää erityisyyden ja omaleimaisuuden kriteerit, on sairaudesta johtuva työkyvyttömyys, joka on miehillä yleisempää kuin naisilla tai maassa keskimäärin. Pohjoisen erityispiirteiden etsimisellä ja omaleimaisuuden tavoittelulla on taipumus häivyttää sukupuolta, naiseen kohdistuvaa eriarvoisuutta ja nostaa esille miehen elämän ongelmia.

Ajoittain Lapin maakuntaa koskevissa suunnitelmissa sukupuoli tunnistetaan, mutta useimmin stereotyyppioita uusintavalla tavalla:

”väestökehityksen tervehdyttämiseksi on pystyttävä säilyttämään ja luomaan sekä mies- että naisvaltaisten alojen työpaikkoja ja ehkäistävä segregatiota siten, että negatiivinen muuttoliike kääntyy positiiviseksi, väestön ikä- ja sukupuolirakenne tervehtyvät ja luonnollinen väestönlisäys kääntyy positiiviseksi” (Lappi-työryhmän raportti 9.10.2008).

Sukupuolineutraalius ja -sokeus yhdistettynä marginalisoituu, biologisoituu ja

yksilöllistettyyn sukupuoleen pitää yllä työn vertikaalista segregatiota. Tämän saman huomion tein myös työyhteisöjen kohdalla, joissa naispuolisten työntekijöiden kuvaa äiteinä pidettiin yllä ja vahvistettiin työelämän arkisissa käytännöissä. Naispuolisille työntekijöille ei annettu tilaa uraa luovina, hierarkiatasolla kohoavina työntekijöinä. (Heikkilä 2008.) Kysymys on työelämän sukupuolistuneiden käytäntöjen ja sukupuolineutraalin yksilöpuheen välisestä ristiriidasta siten, että sukupuolipuheen ja naiseuden on mahdollista aktualisoitua vain perheen, yksityisyyden ja äitiyden yhteydessä (Ronkainen 2001; Kinnunen & Korvajärvi 1996).

Sukupuoli nostetaan esille ainoastaan väestökysymyksen ja luonnollisen väestön kehityksen tervehtymisen yhteydessä. Se määrittelee naisten tilan alueella. He toimivat

strategiapapereiden mukaan alueen kannalta yhdentekeillä toimialoilla, ja viesti on, että heitä tarvitaan vain synnyttämään.

Sukupuolineutraali retoriikka vahvistaa miestapaisuutta hierarkisoiden maskuliinisuuden korkeammalle kuin feminiinisuuden. Sukupuolipuhe taas määrittelee luonnollisen väestökehityksen ja vie huomion biologiaan ja biopolitiikkaan. (Vrt. Ronkainen 2001, 49–55.)

Pohjoinen mielletään usein maskuliiniseksi miestoimijuuden kautta, mikä liitetään harvaanasuttujen alueiden luonnonolosuhteisiin ja elinkeinorakenteeseen. Miestoimijuuteen kuuluu paikkakunnalle jääminen. (Keskitalo-Foley 2003, 45.) Maakunnan elinkeinollista tulevaisuutta linjaavien asiakirjojen retorinen analyysi osoittaa maskuliinisuuden entisestään vahvistuneen.

Taulukko 3. Modernin pohjoisen sukupuoli ja naistoimijuuden sulkeumat.

Lapin maakuntastrategiat ja -suunnitelmat	Pohjoisuus	Sukupuolten työmarkkinat	Naistoimijuus
Kärkitoimialat, teknologian läpileikkaavuus	Uusi, moderni pohjoinen, työllistävyys	Vertikaalinen, horisontaalinen segregatio – miesten toimialat arvostetumpia	Naisten työt yhdentekeillä aloilla ja työtehtävissä
Tärkeät väestöryhmät	Alueen houkuttelevuus	Naisvaltaisten toimialojen katoaminen	Alueelta poismuuttaminen
Sukupuolineutraalius	Maskuliinisuus, miestapaisuus ja miestoimijuuden vahvistaminen	Naisten sulkeminen ulos työmarkkinoilta	Synnyttäminen, äitiys

Uusi, moderni pohjoinen pitää yllä sukupuolten välistä horisontaalista segregatiota liittymällä teollis-teknologiseen voittokulkuun ja uskoon luoda työpaikkoja, toimeentuloa ja elämisen ehtoja alueen asukkaille. Modernin pohjoisen sukupuolineutraalius vahvistaa maskuliinisuutta, miestapaisuutta ja -toimijuutta sulkien naiset ydintyömarkkinoiden ulkopuolelle sekä jättäen naistoimijuuden mahdollisuuksiksi synnyttämisen ja (koti)äitiyden tai pohjoisesta (etelään) työn perässä muuttamisen. Pohjoinen identiteetti siis leimaa erityisellä tavalla sukupuolten toimijuutta.

Seuraavassa luvussa etsin naistoimijuutta feminististen teorioiden tarjoamien avausten avulla. Tarkastelen naisten mukaantuloa aluekehittämiseen, alueiden strategiatyöhön sekä keskustelutan strategiaproessin kanssa rinnan feministisiä konfliktien ja neuvotteluiden strategioita.

”NAINEN VAIETKOON...” – JÄRJESTYKSEN SÄILYTTÄVÄT JA RIKKOVAT AVAUKSET

Alueiden kehittäminen perustuu strategiatyöhön. Lapin maakuntastrategia lupaa kaikille alueen asukkaille hyötyä:

”Maakuntaohjelman strategisena tavoitteena on lisätä kilpailukykyä, taloudellista kasvua ja yrittäjyyttä sekä parantaa työllisyyttä luomalla uusia työpaikkoja ja säilyttämällä nykyisiä. [...] Tavoitteena on luoda väestölle toimeentulon mahdollisuudet niin, että muutotase kääntyy positiiviseksi ja väkiluvun pieneneminen pysähtyy. Erityisesti tavoitellaan nuorten ja osaajien poismuuton hillitsemistä ja tulomuuton lisäämistä.” (Maakuntaohjelma 2007–2010, 2006, 1.)

Strategia on aikaan ja paikkaan sidottua, sosiaalista vuorovaikutusta ja neuvotteluja eri toimijoiden välillä. Strategiaproessilla on tietyt käytännöt, jotka liittyvät tuloksiin, linjauksiin, selviämiseen ja kilpailuetuihin. (Jarzabkowski et al. 2007, 7–8.) Strategiakä-

site on liitetty myös sodankäyntiin; se on ollut pitkäntähtäimen toimintamalli konflikteissa, joissa harhautetaan vastustaja ja kilpailija. Vaikka strategiaproessilla pyritään konsensusukseen ja sitouttamaan toimijat yhteiseen päämäärään ja toimintaan, se tarjoaa mahdollisuuden yksilölliselle vaikuttamiselle toimijoiden välisten neuvotteluiden muodossa. (Laine & Vaara 2007, 31.)

Maakuntastrategioita luotaessa pidetään huoli siitä, että niiden tekemiseen osallistuu myös naisia, naisjärjestöjen ja naisten toimialojen edustajia. Lappi-työryhmän väliraportti ja kokoonpano julkistettiin 24.6.2008 ja Työ- ja elinkeinoministeriö päätti 8.8.2008 täydentää ryhmää naisedustuksella alkupe- räisen kokoonpanon miesvaltaisuuden vuoksi. Naiset haluttiin saada mukaan aluekehityksen pariin.

Edustuksellisen naiseuden valjastaminen mukaan aluekehitykseen ei menettelynä ole eriskummallinen. Implisiittisesti se nojaa niin sanottuun WID-ajatteluun (*Women in Development*), joka ajoittui 1970- ja 1980-luvun taitteeseen ja kritisoi kehitystutkimusta naisten poissulkemisesta. Sen pääperiaatteena on sisällyttää naiset kategoriana vallitsevaan järjestelmään joko marxilaisen ajattelun mukaisesti naisten tuotannollista roolia parantamalla tai uusliberalistisen suuntauksen mukaisesti valjastamalla naiset markkinoiden ja talouskasvun käyttöön. (Vrt. Mattila & Vuola 2007, 204.)

Lapin maakunnan strategiatyössä implisiittisesti sovellettu järjestyksen säilyttävä WID-näkökulma on legitimoitunut naistoimijuuksien kaventumisen. Strategiaproessin myötä naiset, naisjärjestöjen ja naisten toimialojen edustajat ovat olleet osana käytäntöä, jossa naisvaltaiset toimialat on suljettu maakunnan ydintyömarkkinoiden ulkopuolelle. Yleisesti WID-näkökulmaa on kritisoitu myös naisia essentialisoivasta esitystavasta. Lapin aluestrategioissa ja strategiaproessissa essentialismi ilmenee kahdella tavalla: edustuksellisen naiseutena, jolloin naiset eivät edusta prosessissa itseään

tai toimialaansa vaan kategorisesti naisia, ja äitiytenä ja synnyttämispotentiaalina. Nämä yhdessä muodostavat pohjoisen feminiinisen toimijuuden, joka strategiaprosessissa ilmenee vaikenemisena ja antaa siunauksen miesvaltaisten toimialojen ensisijaisuudelle sekä viime kädessä mieselättäjyydelle. (Vrt. Naskali, 2003, 22–28.)

sukupuolikonfliktin näkyvämmäksi. Miehiset pelisäännöt tulevat paremmin havaituiksi ja jopa kyseenalaistetuiksi. Tämän seurauksena syntyy kiistoja järjestelmän toimintatavoista ja niiden muuttamisesta.

Niin sanotun GAD-näkökulman (*Gender and Development*) keskeisen näkemyksen mukaan rakenteellisen ja tuotannollistou-

Kuvio 4. Strategiaprosessin vaiheet ja seuraukset sukupuolille, toimialoille ja naistoimijuudelle.

Strategiaprosessin vaiheet	Sukupuolten työmarkkinat	Naistoimijuus
Strategiatyöryhmän nimeäminen, miesvaltaisuus	Naisten toimialojen puuttuminen, miesten toimialojen edustuksellisuus	Järjestelmän ulkopuolella, naisten verkostot
Naisten määrän lisääminen työryhmässä	Naisten toimialojen mukaantulo	”Kiintiönaiset”, essentialistinen naiseus
Sosiaalinen vuorovaikutus, toimijoiden väliset neuvottelut	Miesvaltaisten alojen ehdoilla, tuottavuuden, teknologian, tuotekehityksen, logistiikan ja investointien kieli	Vaikeneminen, mykkä, kielen puuttuminen
Linjausten tekeminen, yhteiset päämäärät ja tulokset	Naisten toimialojen sulkeminen ydintyömarkkinoiden ulkopuolelle	Siunaus, hyväksyntä miesten toimialojen ensisijaisuudelle ja mieselättäjyydelle

Käsitettä strategia voi käyttää myös sukupuolipoliittisena, jolloin sen päämääränä on naisten ja miesten vapautuminen sukupuolittuneista valtarakenteista (Rantonen 2001, 44). Esimerkiksi Holli ym. (2007, 85) ovat sukupuolikiintiöitä kunnallisessa päätöksenteossa tutkiessaan todenneet, että vaikka ne eivät muuttaneet politiikan sisältöjä pehmeämmiksi tai naisystävällisemmiksi, ne ovat kuitenkin hajottaneet ”naisisten” ja ”miehisten” politiikkasektoreiden rajoja ja tuoneet

dellisen järjestelmän perustana on sukupuolijärjestelmä, joka asettaa naisille ja miehille erilaiset valtasuhteet työelämässä, kulttuurissa ja elinkeinollisessa järjestyksessä priorisoiden pääsääntöisesti miehisääntöisiä toiminnan areenoita. (Parpart et al. 2000.) GAD-näkökulman soveltaminen Lapin maakunnan strategiatyössä antaisi tilaa toisenlaiselle kehittämisen kielelle ja äänen lineaarisen kehittämisen katkoksille ja epäjatkuuuksille.

Kieli jäsentää symboleita hierarkkiseen, arvottavaan järjestykseen (Naskali, 2003, 22). Alueen kehittämistä koskeva strategiaprosessi etenee miesvaltaisten toimialojen, yksityisen sektorin, teollisuuden, teknologian ja rakentamisen kielen logiikoilla, joissa keskeisiä toistoja ovat *investoinnit, tehokkuus, tuotekehitys ja logistiikka* (Maakuntasuunnitelma 2020, 2005, 12–17). Kielen toistavuus lujittaa merkitysrakenteita ja hierarkioita strategianeuvotteluissa ja vaimentaa naisvaltaisten alojen argumentoinnin. Edellä mainittujen kielellisten toistojen vastinparit voisivat olla *rahan hukkaaminen, laiskuus, kehittymättömyys ja sattumanvaraisuus*, jotka helposti mielletään kuvaamaan naisvaltaisia, julkisen sektorin aloja. Työpaikat julkisella sektorilla leimataan talous- ja politiikkapuheissa ”epäaidoiksi” ja niissä tehtävä työ teeskentelyksi (Keränen, 2000, 22–23).

Eräs menetelmä tuoda esille rinnakkaista, hierarkkisesti vähempiarvoista kieltä ja sen toistoja on ottaa käyttöön feministiset konfliktien ja neuvotteluiden strategiat. Tällöin sukupuolikonfliktin poistaminen voi tapahtua vallitsevasta järjestelmästä irrallaan, vastakkaisena tai sen kanssa yhdessä, vuorovaikutteisena toimintana.

Spivak (1988) tuo esille neuvotteluiden strategian. Hänen mukaansa on välttämätöntä oppia neuvottelemaan miehis vallan ja väkivallan rakenteiden edustajien kanssa. Neuvottelun tärkeä osa on järjestelmän väärinkäyttö. Myös Mary Dalylla (1984) on vastaavanlainen strategia. Hän käyttää käsitteitä toimimisen ”etuala” ja ”taka-ala”, joista ensimmäinen edustaa patriarkaatin maailmaa ja jälkimmäinen toden olemisen maailmaa, jonne yksilön (naisen) on mahdollista vetäytyä hiomaan strategiaansa, toimittuaan rinnakkaisesti myös ”etualalla”. Dalyn ajattelussa peräänkuulutetaan turvallista tilaa, joka mahdollistaa konfliktien ja neuvotteluiden strategioiden luomisen.

Eräs järjestystä rikkova näkemys alueiden kehittämiseen on WED (*Women, Environment and Sustainable Development*). Se koros-

taa naisten ja luonnon alistamisen välistä yhteyttä ja etsii naisten arkisesta elämästä vaihtoehtoja, luontoa kunnioittavaa, kestävä kehityksen mallia. Sitä on kritisoitu vanhanaikaisen maatalouden ihannoinnista ja siitä, että se sitoo naiset enenevässä määrin luontoon. (Barker 2000, 180.) Lapissa WED-näkökulman sovelluksista on jo olemassa olevia toimijuuksia esimerkkinä postmoderni emännys, joka tukeutuu luonnonmukaiseen viljelyyn ja alueen perinteeseen. (Keskitalo-Foley 2003, 46.) Se perustuu aidosti Lapin erityispiirteisiin ja voimavaroihin ja rikkoo olemassa olevaa järjestystä sekoittamalla taloudellisen kasvun lineaarista voittokulkua. Myös Lapin aluestrategia tuottaa implisiittisesti yhden järjestystä rikkovan, pakon saneleman naistoimijuuden muodon. Se on työperustainen etelään muuttaminen.

Yksi esimerkki konfliktien ja neuvotteluiden strategioiden käytöstä aluekehittämisessä ja -suunnittelussa voisi löytyä moraalitalouden puolelta, sidosryhmälähtöisestä yhteiskunnallisesta vastuusta, missä yritys ottaa eettisen ja yhteiskunnallisen vastuun toiminnastaan (Takala 2004, 225). Idea on esitetty yritysälähtöisesti, mutta lähtökohdaksi voitaisiin ottaa myös julkinen sektori, naisvaltaiset toimialat ja niiden toimintalogiikka. Tällöin julkisen sektorin naisvaltaiset toimialat toimisivat yrityssektorin ”mentoreina”. Tämä strateginen valinta olisi luonteva Lapin maakunnalle terveydenhuollon ja sosiaalipalveluiden työllistävyyden vuoksi. Lisäksi se mahdollistaisi aluestrategioissa rasitteeksi koetun ikääntyvän väestön voimavarakeskeisen ajattelun. Olemassa olevien ja maakuntaan perustettavien yritysten tulisi sitoutua hoivan, välittämisen ja kestävä kehityksen periaatteisiin. Lisäksi niiden tulisi suostua naisvaltaisten toimialojen ”opetuslapsiksi”. Samalla maakunta profiloituisi yhteiskuntavastuullisena, uusia toimintoja kehittävänä ja aidosti omiin voimavaroihin ja vahvuuksiin tulevaisuutensa perustavana maakuntana.

LOPUKSI

Toisin kuin sukupuoli pohjoisuus on helpommin tunnistettavissa maakuntaa koskevista asiakirjoista. Pohjoisuus määritellään erityiseksi, luovaksi ja alkuperäiseksi. Sen reunaehtoina mainitaan väestökehityksen ongelmat, joita ovat muuttotappion jatkuminen, syntyvyyden pieneneminen ja heikentyvä huoltosuhde. Sukupuolten epätasa-arvoa kuvaaviin lukuihin ei kiinnitetä huomiota, koska sukupuolten välillä vallitsevat erot noudattavat yleisesti koko maan linjaa. Ne eivät ole erityistä pohjoista.

Maakunnan tulevaisuutta koskevista asiakirjoista sukupuoli unohtetaan. Niissä jätetään huomiotta sukupuolten segregatio, joka tekee näkyväksi sukupuolten resurssija, hierarkioita, valtaa ja toimijuuksia. Sen sijaan maakunnan tulevaisuutta koskevat suunnitelmat tulevat niin implisiittisesti kuin eksplisiittisesti vahvistaneeksi Lapin entisestään elinvoimaista maskuliinista kulttuuria kaventaen samalla naistoimijuuden mahdollisuuksia. Pohjoisen erityispiirteiden etsimisellä ja omaleimaisuuden tavoittelulla on taipumus häivyttää naiseen kohdistuvaa eriarvoisuutta ja nostaa esille miehisen elämän epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia kuten sairaudesta johtuva työkyvyttömyys, joka on miehillä yleisempää kuin naisilla tai maassa keskimäärin. (Maakuntaohjelma 2007–2010 2005, 13.)

Asiakirjojen luomassa todellisuudessa naisvaltaiset alat suljetaan ydintyömarkkinoiden ulkopuolelle ja jätetään naistoimijuuden mahdollisuuksiksi synnyttäminen, (koti) äitiys tai pohjoisesta ”etelään” työn perässä muuttaminen. Lapin maakunnan tulevaisuutta koskevissa asiakirjoissa aiheutetaan väestökehityksen kannalta paradoksaalinen tilanne. Yhtäältä niissä ollaan eksplisiittisesti huolestuneita syntyvyyden laskusta ja muuttotappioista, toisaalta miesvaltaisten toimialojen priorisoimisella heikennetään implisiittisesti naispuolisen väestön elinoloja. Se, miten asiakirjatekstit tuottavat ja uusintavat sukupuolten

horisontaalista ja vertikaalista segregatiota sekä naistoimijuutta väestökehityksen turvaajana, synnyttäjänä ja äitinä, implikoi myös mieselättäjäysmallin vahvistamisesta ja heteronormatiivisuudesta.

Vaikka on kiistanalaista käsitellä sukupuolta kategoriana tai identiteettiä suljettuna kokonaisuutena, väittäisin, että pohjoisen naistoimijuuden mahdollisuuksille on löydettävissä joitakin yhteisiä vaikkakin moninaisia päämääriä järjestystä rikkovien feminististen neuvotteluiden ja konfliktien strategioiden keinoin.

Alueelle jäämisen mahdollistavat naistoimijuudet löytyvät nykyisen aluekehitystarinan hiljaisista ja vaietuista pisteistä kuten aluesuunnitelmia käsittelevien tekstien tuottamilta yhdentekeviltä toimialoilta. Feminististen konfliktien ja neuvotteluiden strategioiden avulla erilaiset toimijuudet voisivat mahdollistua ja sekoittaa alueen virallista strategiaa.

Feministiset teoriat antavat mahdollisuuden kokeilla ajatuksen tasolla uusia vaihtoehtoja, tuottaa toiseuden näkökulmasta erilaisia järjestyksiä ja utopioita sekä kenties konfliktien ja neuvotteluiden strategioiden avulla myös konkreettisesti muuttaa vallitsevia oloja. Myös alussa siteerattu Charlotte Perkins Gilmanin teos *Herland* päättyy jonkinlaiseen neuvotteluiden strategiaan. Kirjan lopussa Herlandin asukkaiden kiinnostus ulkomaailmaa, miestapaista kulttuuria kohtaan herää. He päättävät lähettää sinne oman tiedustelijan, mutta se tapahtuu naisten maan asukkaiden sanelemilla ehdoilla:

”huolimatta teidän historiastanne, joka ulottuu niin paljon pidemmälle kuin meidän ja on täyttynyt vuorovaikutuksesta, keksintöjen keskinäisestä vaihtamisesta ja uusista löydöistä sekä kovasti ihaillemastamme ihmeellisestä kehityksestä, on laajalle levinneessä maailmassanne silti paljon sairauksia, jotka usein ovat tarttuvia [--] Lisäksi siellä on myös eriaisteista tietämättömyyttä, johon liittyy usein ennakkoluuloja ja hillittömyyksiä. [--] huolimatta demokratian edistysaskelista

ja vaurauden kasvusta, eri puolilla maailmaa on edelleen levotonta ja sotiakin käydään toisinaan. Kun kaikki nämä seikat otetaan huomioon [--]. Me emme halua altistaa maattamme vapaaseen yhteyteen muun maailman kanssa - ainakaan vielä [--] se voi tapahtua myöhemmin, mutta ei missään nimessä nyt. Joten pyydämme teiltä herrasmiehiltä, että lupaatte Elladorin paluun jälkeen kaikissa olosuhteissa, ettette paljasta tämän maan sijaintia muulle maailmalle ilman lupaa.” (Gilman 1915, 260–261).

KIRJALLISUUS

- ...Lapin liitto 2005: Eläköön Lappi. Lapin maakuntasuunnitelma 2022. <http://www.lapinliitto.fi/maakuntasuunnitelma/masu2022.pdf> (Luettu 2008).
- ...Lapin liitto 2006: Lappi. Pohjoisen luova menestyjä. Lapin maakuntaohjelma 2007–2010. <http://www.lapinliitto.fi/maakuntaohjelma/mkohj20072010.pdf> (Luettu 2009).
- ...Lapin liitto 2008: Lappi. Pohjoisen luova menestyjä. Lapin maakuntaohjelman toteuttamissuunnitelma vuosille 2009 ja 2010. <http://www.lapinliitto.fi/maakuntaohjelma/Lapin%20TOTSU%202009-2010.pdf> (Luettu 2008).
- ...Lappi-työryhmän loppuraportti. Luovutettu elinkeinoministerille 3.10.2008.
- ...Autti, Mervi 1999: Vuotoksen rakennettu todellisuus. Teoksessa Tuominen, Marja, Tuulentie, Seija, Lehtola, Veli-Pekka & Autti, Mervi (toim.) *Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit. Tunturista Tupaan Osa 2*. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C. Katsauksia ja puheenvuoroja 33. Kustannus-Puntsi, Inari, 23–33.
- ...Barker, Drucilla K. 2000: Dualisms, Discourse and Development. Teoksessa Narayan, Uma & Harding, Sandra (Toim.) *Decentering the Center. Philosophy for a Multicultural, Postcolonial, and Feminist World*. A hypatia book. Indiana University Press, Bloomington, 177–188.
- ...Connelly, Patricia M., Li, Tania M., McDonald, Martha & Parpart, Jane L. 2000: Feminism and Theoretical Perspectives. Teoksessa Parpart, Jane L. (Toim.) *Theoretical Perspectives on Gender and Development*. International Development Research Centre, Ottawa, 51–90.
- ...Cornwall, Andrea, Harrison, Elisabeth & Whitehead, Ann 2007: Gender Myths and Feminist Fables: The Struggle for Interpretive Power in Gender and Development. *Development and Change* 38(1). Institute of Social Studies. Blackwell Publishing. Oxford, 1–20.
- ...Daly, Mary 1984: *Pure Lust: Elemental Feminist Philosophy*. Beacon Press, Boston.

YTM Irmeli Kari työskentelee projektitutkijana Lapin yliopiston Yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa, Lappea-instituutissa.

Irmeli.Kari@ulapland.fi

- ...Gilman, Charlotte Perkins 2009 [1915]: *Herland. Ensimmäinen feministinen utopiaromaani*. Suomentanut Ville-Juhani Sutinen. Savukeidas kustantamo, Turku.
- ...Haataja, Anita 2000: Naiset taloudellisen toimeentulon vaikuttajina. Teoksessa Vainio, Tiina (toim.) *Naisten talouskirja*. Gaudeamus, Helsinki, 58–92.
- ...Heikkilä, Irmeli 2008: Sukupuolisokeus työyhteisöissä. Teoksessa Ahola, Aino-Maija, Alho, Paula, Heikkilä, Irmeli, Kallioniemi, Arja & Merenheimo, Petra (toim.) *Veni, Vidi, Turbavi. Tasa-arvorata alueella, työyhteisöissä ja yrittäjyydessä*. Lapin yliopisto, Rovaniemi, 37–63.
- ...Holli, Anne-Mari 2007: Sukupuolikiintiöiden vaikutukset kunnissa. Teoksessa Holli, Anne-Mari, Luhtakallio, Eeva & Raevaara, Eeva (toim.) *Sukupuolten valta/kunta. Poliitiikka, muutos ja vastarinta suomalaisissa kunnissa*. Vastapaino, Tampere, 33–85.
- ...Holli, Anne Maria, Luhtakallio, Eeva & Raevaara, Eeva 2007: Kiintiövastarinta. Teoksessa Holli, Anne Maria, Luhtakallio, Eeva & Raevaara, Eeva: *Sukupuolten valta/kunta. Poliitiikka, muutos ja vastarinta suomalaisissa kunnissa*. Vastapaino, Tampere, 87–112.
- ...Jarzabkowski, Paula, Balogun, Julia & Seidl, David 2007: Strategizing: The challenges of a practice perspective. *Human Relations*, 60:1, 5–27.
- ...Kari, Irmeli 2009: Työn valtarakenteet, symbolit ja käytännöt – sukupuoli työyhteisöissä ja alueella. Julkaisematon tutkimussuunnitelma. Sosiologian jatkokoulutusseminaari, Lapin yliopisto, 16.2.2009.
- ...Keränen, Marja 2000: ”Talous” ja ”politiikka” talouspoliittisessa puheessa. Teoksessa Vainio, Tiina (toim.) *Naisten talouskirja*. Gaudeamus, Yliopistokustannus University Press Finland, Helsinki, 15–41.
- ...Keskitalo-Foley, Seija 2003: En katso Lappia tunturin päältä. Paikan kokemuksia Lapin maaseudun naisten elämässä. Teoksessa Naskali, Päivi,

- Autti, Mervi, Keskitalo-Foley, Seija, Korhonen, Anne & Kutuniva, Mervi (toim.) *Tuulia. Feministisiä näkökulmia lappilaiseen sukupuolikuultuuriin*. Kasvatustieteiden tiedekunta, Lapin yliopisto, Rovaniemi, 40–60.
- ...Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi (toim.) 1996: *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Vastapaino, Tampere.
- ...Korvajärvi, Päivi 2003: Sukupuoli ja valta: organisaatiot liikkeessä? Esitelmä, Helsingin Kaikkakorkeakoulu 15.5.2003. <http://www.hkkk.fi/gender-power/Korvajarvi.pdf> (Luettu 2003).
- ...Kyrö, Paula 2005: Entrepreneurial Learning in a Cross-Cultural Context Challenges Previous Learning Paradigms. In Kyrö, Paula & Carrier, Camille (toim.) *The Dynamics of Learning Entrepreneurship in a Cross-Cultural University Context*. Entrepreneurship Education Series 2/2005. Research Center for Vocational and Professional Education, Faculty of Education, University of Tampere, Tampere, 68–102.
- ...Laine, Pikka-Maaria & Vaara, Eero 2007: Struggling Over Subjectivity: A Discursive Analysis of Strategic Development in an Engineering Group. *Human Relations*, 60:1, 29–58.
- ...Massey, Dorothy 2008: *Samanaikainen tila*. Vastapaino, Tampere.
- ...Mattila, Päivi & Vuola, Elina 2007: Kehitys. Teoksessa Kantola, Johanna & Valenius, Johanna (toim.) *Toinen maailmanpolitiikka. 10 käsitettä feministiseen kansainvälisten suhteiden tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere, 201–225.
- ...Naskali, Päivi 2003: Sukupuolen kansallisuuden ja tutkijuuden risukoissa. Lappilaista sukupuolikuultuuria jäljittämässä. Teoksessa Naskali, Päivi, Autti, Mervi, Keskitalo-Foley, Seija, Korhonen, Anne & Kutuniva, Mervi (toim.) *Tuulia. Feministisiä näkökulmia lappilaiseen sukupuolikuultuuriin*. Kasvatustieteiden tiedekunta, Lapin yliopisto, Rovaniemi, 13–39.
- ...Nikunen, Minna 2005: *Surman jälkeen itsemurha. Kulttuuriset luokitukset rikosuutisissa*. Tampere University Press, Tampere.
- ...Rantalaiho, Liisa (toim.) 1986: *Miesten tiede, naisten puuhut. Yhteiskuntatieteen kritiikkiä naisten työn näkökulmasta*. Vastapaino, Tampere.
- ...Rojola, Lea, et al. 2000: Gayatri Chakravorty Spivak ja väärinlukemisen politiikat. Teoksessa Anttonen, Anneli, Lempiäinen, Kirsti & Liljeström, Marianne (toim.) *Feministejä - Aikamme ajattelijoita*. Vastapaino, Tampere, 295–318.
- ...Ronkainen, Suvi 2001: Naiseuden inho. Teoksessa Nikunen, Minna, Gordon, Tuula, Kivimäki, Sanna & Pirinen, Riitta (toim.) *Nainen / Naiseus / Naisellisuus*. Tampere University Press, Tampere, 63–89.
- ...Ronkainen, Suvi 2001: Gendered Violence and Genderless Gender. *Kvinder, Kön & Forskning*, 2/2001, 45–55.
- ...Ronkainen, Suvi 2004: Kvantitatiivisuus, tulkinallisuus ja feministinen tietäminen. Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.): *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Vastapaino, Tampere, 44–69.
- ...Sarpavaara, Harri 2004: *Ruumiillisuus ja mainonta. Diagnoosi tv-mainonnan ruumiillisuusrepresentaatioista*. Tampere University Press, Tampere.
- ...Spivak, Gayatri Chakravorty 1988: Can the Subaltern Speak? Teoksessa Grossberg, Lawrence & Nelson, Cary (toim.) *Marxism and the Interpretation of Culture*. McMillan, London, 271–316.
- ...Suopajarvi, Leena 1999: Vuotoksen rakennettu todellisuus. Teoksessa Tuominen, Marja, Tuulentie, Seija, Lehtola, Veli-Pekka & Autti, Mervi (toim.): *Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit. Tunturista Tupaan Osa 2*. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C. Katsauksia ja puheenvuoroja 33. Kustannus-Puntsi, Inari, 23–33.
- ...Takala, Tuomo 2004: Yrityksen yhteiskuntavastuu globalisoituvassa maailmassa. Teoksessa Kauppinen, Ilkka (toim.): *Moraalitalous*. Vastapaino, Tampere, 212–232.
- ...*Työpaikat Lapissa 1993–2006*. Lapin liiton tilastoja 24.11.2008. Lapin liitto, <http://www.lapinliitto.fi/tilastot kuvat/index.html>. (Luettu 24.11.2008).
- ...Vuorela, Ulla 1994: Kvinnoliv i Nord-kalotten. Luento Femina Borealiksen seminaarissa, Kukkolankoski 12.5.1994.

ABSTRACT